

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Мосур Оксани Сергіївни “Мікротопонімія кінця XVIII – початку XX століття: Самбірський циркул” (Львів,

2019), представлену на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

Українська ономастична наука XXI століття впродовж останніх десятиліть переживає активізований процес свого розвитку як у кількісному, так і в якісному розумінні. Маємо на увазі те, що дослідники різноманітних розрядів поміна ргоргіа отримали можливість об’єктивно висвітлювати назвотворчі процеси, тобто простежувати шляхи й мотиви зародження онімів, зокрема мікротопонімів на діяхронному зрізі, що стало можливим завдяки необмеженому доступу до рукописних, друкованих джерел та архівних матеріалів. Особливо це виявляє себе в науково вивірній, підкріпленій достатнім історичним матеріалом лексико-семантичній, структурно-словотвірній, а відтак – і етимологічній інтерпретації назв мікрооб’єктів багатьох історико-географічних, адміністративних та етнографічних теренів України. Адже мікротопоніми – це значний за обсягом і багатий пласт української та й загалом лексики всього слов’янського обширу, яка, за влучним висловом одного з провідних словенських ономастів Сільво Торкара, “становить важливу частину мови і культурної спадщини певного народу. Коли буде досліджений і проаналізований увесь слов’янський корпус мікротопонімів, стане це важливим кроком у напрямку розв’язання слов’янського етно- та лінгвогенезу”¹. Відрадно, що з розуміння цієї сентенції виходила й дисертантка.

¹ Silvo Torkar. Mikrotoponimija górnej doliny Baczy w zachodniej Słowenii // Toponimija i oronimija. Kraków: Wyd-wo naukowe DWN, 2001. S. 95.

Отож, рецензована робота Оксани Сергіївни Мосур “Мікротопонімія кінця XVIII – початку XX століття: Самбірський циркул” написана з урахуванням галузевих наукових програм гуманітарного напрямку в межах комплексної наукової теми кафедри української мови Львівського національного університету імені Івана Франка «Синхронія та діахронія лексико-граматичної системи української мови» (№ ДР 0116U001699).

Актуальність даної дисертації визначається тим, що в дослідженнях топонімної системи України надалі гостро відчувається нестача узагальнюючих монографічних і, що ще більш важливо, лексикографічних праць, присвячених аналізу мікротопонімів на діахронному зрізі.

Усвідомлюючи відсутність таких діахронних топонімних розвідок, авторка закладає міцне підґрунтя для своєї праці, вбачаючи в розв’язанні семи **завдань** реалізацію поставленої **мети**, покликаної провести в часовому (кінець XVIII – початок XIX ст.) порівняльному аспекті лексико-семантичний і структурно-словотвірний аналіз мікротопонімів Самбірського циркулу (далі СЦ), зафіксованих у Йосифінській та Францисканській метриках.

Об’єктом свого дослідження Оксана Мосур обрала 11000 мікротопонімів, виявлених нею в названих метриках на території 412 населених пунктів згідно з тогочасним адміністративно-територіальним поділом.

Новизна положень рецензованої дисертації визначається не тільки не досліджуваним раніше фактичним матеріалом, але і його лінгвістичною інтерпретацією (проаналізовано лексико-семантичні й структурно-словотвірні особливості мікротопонімів СЦ; встановлено відносну хронологію їхнього формування та побутування, а це 35-літній період: 1785-1820 рр.) включно з запропонованою методикою опрацювання мікротопонімів.

Очевидною є необхідність системного структурно-семантично-словотвірного аналізу мікротопонімів усієї України, а історичний Самбірський циркул і є однією з таких складових.

Таким чином, з погляду **актуальності, новизни** підходу до аналізу об'єкта й вибору для дослідження самого об'єкта, подана на захист дисертація заслуговує всебічного схвалення.

Оперуючи значною за обсягом (згадані 11000 мікротопонімів) і достовірною джерельною базою, почерпнутою із 19 та 20 фондів Центрального державного історичного архіву у м. Львові, Оксана Сергіївна фахово вирішує поставлені в роботі завдання, вміло застосовуючи при цьому лінгвістичні **методи**: описовий, метод текстологічного аналізу, порівняльно-історичний (прийоми зовнішньої та внутрішньої реконструкції), структурний, зіставний та різні методики та елементи, як-от: методику безпосередніх складників, компонентного аналізу, кількісного аналізу.

Відрадным є усвідомлення дисертанткою того, що розв'язання назвотворчих (мікротопонімних) проблем у значній мірі досягає незаперечного успіху лише за умови оприлюднення історичного матеріалу за допомогою укладання його повного реєстру, що забезпечує дослідникам повноту розуміння мікротопонімного контексту окремо взятих теренів (у даному випадку – СЦ).

Дисертація має чітку **структуру**, сформовану з семи, як уже зазначалося, конкретних завдань і їхньої подальшої реалізації в основному змісті роботи, який охоплює **три розділи, загальні висновки, перелік умовних скорочень, список використаних джерел** (300 одиниць), **21 додаток. Загальний обсяг дисертації** – 804 с. (в т.ч. основний текст (сс. 18-205) складає 205 сторінок); 26 с. припадає на **список використаних джерел** (сс. 206-232). **Обсяг додатків** – 572 с.

У **Вступі** (сс. 18-24) заслуговують на увагу чіткість окреслення **мети, об'єкта** дослідження, поставлених **завдань**, використаних **методів**.

Реалізація поставленої в дисертації мети логічно розпочинається зі з'ясування дисертанткою в **Першому розділі “Історико-методологічні засади вивчення мікротопонімії”** (сс. 25-63) дефініції та змістової наповненості самого базового в дослідженні терміна – *мікротопонім*, точніше його тлумачення провідними ономастами: О.В. Суперанською,

Н.В. Подольською, В. Шмілауером, В.А. Никоновим, Ю.О. Карпенком, Д.Г. Бучком. Відрадно, що синтезувавши обсяг цього поняття, Оксана Мосур виокремлює 7 номінаційних груп, які можна вважати мікротопонімами Самбірського циркулу. Висловлюємо, однак, побажання, що авторка могла би подати й власне визначення ономастичного терміна *історичного регіонального мікротопоніма*, і це стало би також і певним внеском у розвитку поняттєвого апарату мікротопоніки як ономастичної дисципліни.

Рецензована розвідка досить повно висвітлює стан дослідження мікротопонімії з майже всіх територій України (підрозділ 1.4. З історії вивчення мікротопонімкону України, сс. 47-55), враховуючи новітні наукові праці. Проте все ж хочемо доповнити цей перелік роботами з території Центральної України, які авторка залишила поза увагою. Маємо на увазі такі праці: Громко Т. В. *Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини)*. Кіровоград, 2000. 175 с. та Громко Т.В., Лучик В.В., Поляруш Т.І. *Словник народних географічних термінів Кіровоградщини*. Київ-Кіровоград, 1999. 224 с. Правда, все ж із цього регіону згадується дисертація Р.О. Ляшенка "Мікротопонімія Кіровограда" (Харків, 2008).

Важливими є висновки до розділу, які демонструють розуміння О.С. Мосур аналізованої мікротопонімії СЦ в контексті загальнослов'янської на синхронному та діахронному зрізах.

У Другому розділі роботи "*Лексико-семантичний аналіз твірних основ мікротопонімів Самбірського циркулу*" (сс. 64-141) розглянуто мотивувальні бази мікротопонімів, зокрема: а) відапелятивні утворення (географічна номенклатура, антропогенні назви) – 56%; б) відонімні мікротопоніми (відантропогенні та відтопонімні) – 44%.

У підпункті 2.1.1.3. *Мікротопоніми, в основах яких зафіксована гідрографічна номенклатура* (сс. 78-86) при аналізі мотивувальних баз, в основі яких мають місце гідрографічні терміни на позначення протічних, непротічних, заболочених місць, характеристики фізичних властивостей, специфіку русла – *бана, гук, жрудло, млинівка, плинець, потік, річисько, струга, шипіт; баюра,*

калюжа, керниця, ковбаня, копанка, мочило, нетеч, озеро, саджавка, став, студня, багно, болоння, грузь, млака, моклавина, мокрява, мочар, мразниця, охаб, руда, солотвина, мокрий, сухий, гнилий, теплий, берег, вир, виспа, витік, вікно, затока, корито, тіщина, устя, чортория – варто було використати дуже важливе лексикографічне тлумачне джерело гідрографічної термінології авторства польського дослідника Маріана Юрковського (Marian Jurkowski) “Ukraińska terminologia hydrograficzna”². Адже цей словник найповніше й найточніше тлумачить дефініцію гідрографічних термінів із урахуванням їхніх семантичних зсувів на теренах України.

Логічні й чітко структуровані висновки до 2 розділу (сс. 138-141) з поданими прикладами відапелятивних і відонімних мікротопонімів набули би, на наш погляд, ще більшої ваги, якби дисертантка змогла виокремити та проілюструвати з об’ємних Додатків не засвідчені раніше географічні номенклатурні терміни, які виявились специфічними й характерними саме для відапелятивної мікротопонімії Самбірського циркулу на фоні загальноукраїнських мікротопонімів, або ж вказати на помічені семантичні зсуви в них. Так, орографічний термін *звір* (с. 73) із багатою різноманітною семантикою ‘долина між двома горами, які тісно прилягають’, ‘потік’, ‘долина потоку чи річки в горах’, ‘яр’, ‘суха долина, яка з’єднується з річковою долиною’, ‘гірське джерело’ дисертантка вважає базовим для мікротопоніма н. (нива) *Zwirczyk* (Звірчик). Виникає закономірне запитання: вважати назву ниви *Zwirczyk* демінутивним утворенням, тобто малим *звором*, яке теж вказує на зменшені розміри, ймовірно закладені в поданих вище значеннях, чи бачити в *Zwirczyk* готовий базовий апелятив дотопонімної деривації *звірчик*, але, знову ж таки, з якою тоді семантикою він виступає на території СЦ? Принагідно зазначимо, що у згаданому словнику “Ukraińska terminologia hydrograficzna” гідротерміну *звір* ‘потік’ відповідають синонімічні гідротерміни *зворець*, *звіря*, *зворик* із тим самим значенням ‘потік’, а от гідротермін *зворина* вже означає ‘малий потік’ (див.

² Jurkowski M. *Ukraińska terminologia hydrograficzna* // Monografie Slawistyczne 22. Wrocław etc., 1971. 240 s.

[Jurkowski M. *Ukraińska...*, s. 30]). Іншими словами, реконструйований гідротермін *звірчик можна вважати абсолютним семантичним синонімом із демінутивним апелятивом *зворина*.

Розділ 3 задекларований під назвою “*Структурно-словотвірна характеристика історичного мікротопонімікону*” (сс. 142-198) В ньому Оксана Мосур традиційно розподілила мікротопоніми означеного регіону за структурою на: прості (лексико-семантичний, морфологічний (афіксальний), морфолого-синтаксичний, лексикалізація прийменникових форм), складні (лексико-синтаксичний спосіб та основоскладання) та складені (двох-, трьох-, чотирьохкомпонентні). Приємно констатувати досить ретельний і глибокий аналіз мікротопонімів СЦ за способами словотворення; розгляд, наприклад, складених назв мікрооб’єктів як співвідносних зі словосполученнями підрядного типу з різними типами відношень – атрибутивними та об’єктними семантико-синтаксичними відношеннями. Правда, маємо міркування, що поданий приклад простого пропріатива з невизначеним типом мікрооб’єкта *Jaruga*, ? (сс. 147, 195) навряд чи можна вважати утворенням із аугментативним суф. *-yг-*. Вважаємо, що це апелятивне утворення дотопонімного рівня деривації *яруга* зі значенням ‘рів, канал’ (див. [Jurkowski M. *Ukraińska...*, s. 172]).

Нам імponує висновкове положення до цього розділу під № 5, яке можна вважати не просто частковим, а таким, яке універсально вказує на важливість дослідження в порівняльному аспекті кількох історичних джерел із наявним у них мікротопонімним матеріалом. Дослідниця досить вдало висловилася, зауваживши, що “порівняння мікротопонімного фактажу метрик показало, що динаміку змін у мікротопонімії можна простежувати як у межах одного часового періоду ..., так і в порівнянні...” (с. 197).

Загальні висновки (сс. 199-205), зроблені О.С. Мосур, складаються з **семи пунктів** і є досить повними, науково обґрунтованими, лаконічними, чітко сформульованими, підтвердженими фактичним матеріалом і переконливим аналізом. Вони засвідчують простежені в

тридцятип'ятилітньому часовому проміжку (1785-1820 рр.) структурно-словотвірні зміни та здійснений лексико-семантичний аналіз твірних основ і мотивувальних баз 11000 мікротопонімів історичного Самбірського циркулу, виокремлених із Йосифінської та Францисканської метрик.

Промовистим є також і 21 додаток, в якому на 572 сторінках поданий як сам реєстр мікротопонімів СЦ (Додаток В), так і критерії їхньої транслітерації (Додаток Б) включно з 16 (Додатки Г-Ф) лексико-семантичними мікротопонімними типами; Додатками Х і Ц представлено словотвірний (афіксальний: суф. *-івка (owka / uwka)*, *-к-а (-к-а)*, *-щина (-szczyzna)*, *-щя / -ець (-ica / -ec)* спосіб та структурно-словотвірні (фонетичні, словотвірні, лексичні, морфологічні, синтаксичні, комбіновані, графічні варіанти) зміни (включно зі змінами, зумовленими 'перенесенням назви на інше угіддя') в мікротопонімах означеного регіону.

Певні зауваження також можемо зробити щодо помічених орфографічно-стилістичних помилок та оформлення дисертації:

а) с. 5: "відносних прикметники" (має бути: прикметник**ів**); с. 25: "Мікротопонімією в широкому значенні називають найменування малих географічних об'єктів..." (має бути: Під мікротопонімією в широкому значенні розуміють сукупність найменувань малих географічних об'єктів); с. 28": "Зміна населення на території поселення" (має бути: Зміна мешканців території заселення); с. 231-232: "Wojkowsz**zc**yzny", "Słowia**n**skie" (має бути: Wojkowszc**z**yzny, Słowia**ń**skie);

б) робота має наскрізну нумерацію, проте назви структурних частин, як відомо, не нумеруються. Іншими словами, проставлені номери сторінок: Зміст – 13, Розділ 1 – 25, Розділ 2 – 64, Розділ 3 – 142, Висновки – 199, Список використаних джерел – 206 є зайвими.

Проте висловлені в процесі рецензування роботи зауваження й рекомендації не мають принципового характеру і в жодній мірі не применшують ваги цього дисертаційного дослідження.

Вважаємо, що підданий лінгвістичному аналізу фактичний матеріал значно

розширить емпіричну базу української топоніміки, насамперед таких її складових як ареальна мікротопоніміка. Отримані практично-теоретичні результати, а також 21 додаток (572 с.), що містить досить ґрунтовно покласифікований із лексико-семантичного погляду фактичний мікротопонімний матеріал Самбірського циркулу, доповнять дослідницьку базу всієї української мікротопонімної системи, проллють більше світла на її формування й функціонування, а також забезпечать підґрунтя для укладання цілісного *Загальноукраїнського словника мікротопонімів України* (надто ж тієї його структурної частини, яка буде стосуватися мікротопонімії Львівщини), *Словника народної географічної термінології Східної Галичини кінця XVIII – початку XX століття* (як запропонована нами робоча назва).

На підставі об'єктивного та ретельного прочитання дисертації О.С. Мосур, можемо констатувати, що дана робота є завершеною ономастичною розвідкою з отриманими новими науково обґрунтованими результатами теоретичного та прикладного характеру для мікротопонімічної науки, зокрема для вивчення особливостей історичної регіональної мікротопонімії України з лексико-семантичного (аналіз мотивувальних баз) та структурно-словотвірного погляду.

Опубліковані з теми дисертації 12 одноосібних статей (9 з них затверджені ВАК України як фахові, 2 – у закордонних фахових виданнях, 1 вміщена в збірнику наукових праць і матеріалів), автореферат (повністю відбиває основні положення дисертації), апробація роботи на семінарах і звітних конференціях кафедри української мови ЛНУ (2016-2018), сімох міжнародних і всеукраїнських конференціях (Дніпро, Львів, Тернопіль, Стальова Воля, Будапешт) протягом 2014 – 2018 рр. досить повно й вичерпно висвітлюють суть самої дисертаційної праці, написаної з дотриманням встановлених академічних вимог.

У рецензованій праці присутній проблемний і критичний підхід до аналізу мовних явищ, засвідчених лексико-семантичними і структурно-словотвірними типами мікротопонімів Самбірського циркулу кінця XVIII –

початку XX століття на діахронному зрізі, що вказує на високий фаховий рівень дисертантки, її здатність самостійно проводити наукові філологічні дослідження.

Дисертація Мосур Оксани Сергіївни “Мікротопонімія кінця XVIII – початку XX століття: Самбірський циркул” відповідає вимогам ВАК України, які ставляться до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри історії та культури

української мови

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

Я.П.Редьква

21.05.2019 р.

